

STARÉ TISKY Z KNIHOVNY ONDŘEJE HORNÍKA

Dagmar Štefancová

Sbírka Ondřeje Horníka uložená v Národním muzeu – Českém muzeu hudby (ČMH) obsahuje asi 15 000 rukopisných i tištěných hudebnin především z 18. a 19. století, soubor několika set grafik a fotografií s hudební tematikou, téměř sto hudebních nástrojů a hudební knihovnu. Svým rozsahem i obsahem patří k nejdůležitějším celkům, které ČMH spravuje. Od roku 2005 se zpracováním Horníkovy sbírky zabývá tým odborníků, který pro tento vědeckovýzkumný záměr získal podporu Ministerstva kultury ČR.¹

Horníkova sbírka je pro muzikology známý pojem. Její původce – učitel, varhaník, regenschori, skladatel, sbormistr a organizátor hudebního a spolkového dění Ondřej Horník (1864–1917) – nashromáždil za svůj život úctyhodný počet sbírkových předmětů. V jeho zájmech převládala hudba, sbíral však také přírodniny (motýly, lastury, květiny, minerály), mince, umělecké předměty (sošky, obrazy), staré zbraně a památky národopisného a obecně historického charakteru. Stručně řečeno: Horník byl sběratel duší i tělem. Dnes bychom mu mohli vyčítat, že sám nebo prostřednictvím svých žáků vybíral z místních lokalit to, co ho zajímalo, a narušoval tak původní provenienční celky. Na naprosté většinu hudebnin však zaznamenával jejich provenienci, způsob jejich nabytí i osobu, od níž je získal. Sbíral notové materiály „se zárukou, často opakovanou, se závazným slibem i v *Daliboru* otištěným, že to vše sbírá pro Museum Království Českého“.² Jaké bylo překvapení, když před smrtí odkázal svou sbírku městské radě v Karlíně, kde žil, ovšem s klauzulí požadující zpřístupnění těchto materiálů v některém muzeu, a to pod svým jménem. Intervence praesidia Musea Království Českého na městskou radu v Karlíně pak uspišila rozhodnutí rady předat Horníkův odkaz nejvýznamnějšímu muzeu v zemi s tím, „aby věnované předměty vedeny byly odděleně jako *sbírky prof. Horníka, darované obcí Karlínskou*“.³ Převoz hudebnin a knihovny se uskutečnil ve dnech 23.–25. ledna 1918.

¹ MK00002327202 – Osobnosti české vědy a kultury: Přínos sběratelské činnosti O. Horníka (1864–1917) pro pramennou základnu k dějinám hudby v Čechách.

² Archiv Národního muzea (ANM), registratura Národního muzea (RNM), karton 87, 55VI38. Dopis ředitele muzejní bibliotéky Čenka Zírta správě Knihovny Musea Království Českého z 7. 9. 1917.

³ ANM, RNM, karton 88, 55VI39-49a.

V této době ještě neexistovalo samostatné hudební oddělení a hudebniny, knihy, grafiky a nenotové písemnosti z Horníkova odkazu byly přijaty do muzejní bibliotéky, dnešní Knihovny Národního muzea (KNM). Knihovna převzala i původní skříně, kterých nebylo málo: v souvislosti s hudebním archivem hovoří předávací protokol o devíti dvojitých skříních, třech jednoduchých skříních a jedné malé skřínce; odborná knihovna hudební a historicko-umělecká byla deponována ve dvou skříních a ještě volně mimo ně. Tehdejší ředitel bibliotéky Čeněk Zíbrt navrhl umístit 12 velkých skříní s hudebninami do sálu č. 110 a zbytek (pravděpodobně i knihovnu) uložit ve vedlejší sále starých tisků (č. 109). Tím se vysvětluje, proč byly některé z Horníkových knih označeny na štítku se signaturou také razítkem „Sál starých tisků“. Další velké stěhování postihlo Horníkovu pozůstalost v roce 1946, kdy vzniklo hudební oddělení a jeho sídlem se stal Velkopřevorský palác na Malé Straně. Tam byly předány všechny sbírky hudební povahy z KNM a třírozměrné předměty s hudební tematikou, dosud sbírané v oddělení klasické archeologie Národního muzea. Ani po převedení Horníkovy sbírky do hudebního oddělení však nedošlo ke zpětnému sloučení této pozůstalosti. Jednotlivé materiály byly uloženy a postupně zpracovávány tak, jak bylo v té době zvykem, tedy podle typu v příslušných fondech (např. v knihovně, v hudebním archivu, v ikonografickém fondu apod.), a nikoliv jako celek. Toto rozdělení sbírky trvá dodnes.

V hudební knihovně připisované Ondřeji Horníkovi bylo v roce 2009 zinventováno 895 svazků. Tento počet zahrnuje jednotlivé svazky periodik, přínavky a duplikáty. Dalších téměř sto titulů je dlouhodobě nezvěstných, některé poškodila povodeň v roce 2002.

Výše uvedený vědeckovýzkumný záměr a rekatalizace⁴ sbírky Ondřeje Horníka nastolily mnoho otázek, dohadů a nejasností. Opravdu se jedná ve všech případech o *Horníkovu* knihovnu? Jak je možné, že do tohoto fondu patří také některé knihy vydané až po Horníkově smrti? Proč ve velkém počtu knih chybí typické Horníkovy přípisy o provenienci? A naopak, proč se v některých svazcích vyskytují podpisy jiných osobností, z nichž alespoň o některých víme, že své sbírky odkázali Museu Království Českého, a to ještě před Horníkem?

V muzikologické literatuře se o hudební knihovně hudebněhistorického oddělení ČMH zmiňuje podrobněji studie Kateřiny Maýrové, vydaná v r. 2000.⁵

⁴ V databázi KPwinSQL zpracovaly knihovní fond Lucie Měšková a Darina Svobodová, kterým děkuji za poskytnuté informace.

⁵ MAÝROVÁ, Kateřina: *Hudební knihovna hudebněhistorického oddělení Muzea české hudby v Praze, její formování a základní profil*. In: Acta Musei Moraviae – Scientiae sociales 2000/LXXXV, s. 195–221.

Autorka v ní výstižně charakterizuje Horníkovu sbírku a upozorňuje na fakt, že se nedochoval předávací protokol mezi KNM a hudebním oddělením Národního muzea. Nelze proto prokázat, v jaké podobě byla sbírka předána. Ostatní zmínky k dané problematice jsou v odborné literatuře jen okrajové.

O mnohém vypovídá samo uspořádání této knihovny. Je rozdělena na dvě části rozlišené podle alfanumerických signatur. Každá signatura obsahuje úvodní arabské dvojčíslí (98 nebo 99), velké písmeno (pro řadu 98 A–G, pro řadu 99 A–F) a další arabské číslo, které udává posloupnost v konkrétní písmenné řadě (tedy např. 99 A 1).

Při dohledávání původních přírůstkových čísel ve starých přírůstkových knihách KNM jsem zjistila, že signatury začínající dvojčíslím 98 jsou obsazeny francouzskou encyklopedickou literaturou mladšího data, která nemá s hudbou – a jistě ani s Ondřejem Horníkem – nic společného. Pouze ve dvou případech se podařilo najít původní „horníkovské“ přírůstkové číslo. Žádná z těchto knih neobsahuje pro Horníka typický provenienční zápis, na předsádkách se však občas nacházejí podpisy Josefa Srba-Debrnova,⁶ Františka Xavera Chanovského, Jana Pohla,⁷ Františka Václava Karlíka a dalších. Ve dvou případech můžeme doložit rukopisné dedikace Museu Království Českého.⁸ Není vyloučeno, že řada 98 vznikla z knih s hudební tematikou získaných i z jiných akvizic (nikoliv jen z Horníkova odkazu), a to ještě v prostorách dnešní KNM.

Podívejme se však na problém z jiné strany. Ondřej Horník se zajímal o hudbu od mládí a zcela jistě měl svou vlastní odbornou knihovnu. Agenda ohledně převozu jeho pozůstalosti hovoří o tom, že knihy byly volně rozptýleny po bytě. Je možné, že se v jeho pozůstalosti setkaly celky dva: Horníkova soukromá odborná knihovna, v níž chybějí zápisy o provenienci (ex libris nepoužíval), a knihovna získaná sběrem, tedy s poznámkou o provenienci. Z této úvahy vyplývá, že absence provenienčního zápisu v knize ještě nutně neznamena, že ji Horník nevlastnil.

U signatur uvedených číslem 99 bylo dohledání přírůstkových čísel mnohem úspěšnější: počínaje rokem 1918 se v přírůstkových knihách KNM nacházejí zápisy s poznámkou, že se jedná o knihy z odkazu po zemřelém profesoru Horníkovi. Ve většině případů lze toto sdělení brát za prokázané. Věrohodnost poněkud

⁶ Josef Srb-Debrnov (1836–1904) předal Museu Království Českého značnou část své hudební sbírky včetně knihovny již v r. 1892.

⁷ Sbíрка Jana Pohla (1861–1914) se stala součástí muzejních fondů v r. 1914.

⁸ VOLKMANN, Hans: *Emanuel d'Astorga*. Leipzig 1911. Signatura 98 C 73 – věnování autora; KLOS, Josef F.: *Über Gesang und Gesang-Unterrichtsplan...*, Wien 1855. Signatura 98 C 61 – věnoval Hermenegild Jireček v r. 1864.

ztrácejí přírůstková čísla z let 1927–1929 (výjimečně z let třicátých), mezi nimiž se nalézá několik právě aktuálně vydaných knih. Přírůstkovými čísly z pozdějších let jsou většinou značeny knihy zařazené ve druhé části jednotlivých písmenných řad (např. konec řady B a G), takže se nelze ubránit dojmu, že svazky byly na regál postaveny až později, aby se využilo volného místa. Opět však není nic jednoznačné: víme, že Horníkova sbírka včetně knihovny byla katalogizována postupně, hudebniny dokonce ještě ve 40. a 70. letech 20. století.

V řadě 99 je Horníkovou vlastnoruční poznámkou o tom, odkud a jak knihu získal, označeno 103 knih. Až na výjimky jde o provenienci jedinou: knihovnu děkana P. Antonína Buchtla z Kyšperku (dnešního Letohradu), kterou Horník získal darem od Buchtlova nástupce P. Václava Tejkla v roce 1903.⁹ Při té příležitosti Horník celou akvizici sepsal a rozdělil na „hudební spisy theoretické, hudbu světskou a díla pedagogická“.¹⁰ V rámci těchto oddílů postupoval víceméně abecedně a neodděloval zvlášť periodika od monografií ani rukopisy od tisků. Hudební knihovna, včetně periodik, je zahrnuta pod „teoretickými spisy“, některé knižní tituly se nacházejí také mezi pedagogickými díly. Knihy uvedené v tomto seznamu a zařazené pod signatury s číslem 99 sice většinou obsahují typický Horníkův přepis o provenienci, avšak nikoliv v každém případě. Nabízí se otázka: nebyl-li Horník naprosto důsledný v označení kyšperských knih, jak vůbec hodnotit další svazky bez provenienční poznámky?

Kromě již zmíněného výzkumu Horníkovy sbírky probíhá v ČMH rešerše všech rukopisů a tisků vzniklých před rokem 1700: ta mě přivedla k podrobnějšímu výzkumu pěti hudebněteoretických spisů z Horníkovy knihovny, konkrétně z řady 99.¹¹ Tyto práce z období raného baroka jsou na území České republiky evidovány pouze v ČMH.¹²

⁹ P. Antonín Buchtel (Buchtele, 1804–1882) působil v Kyšperku od roku 1845. Shromáždil bohatou sbírku hudebních nástrojů a množství hudebnin, včetně zajímavých exemplářů s vlastnoručními dedikacemi autorů (viz např. MIKULÁŠOVÁ, Ludmila: *Tři slavná jména na muzejním tisku*. In: *Musicalia* 2009/I, č. 1–2, s. 122–123).

¹⁰ NM-ČMH, pozůstalost Ondřeje Horníka, rukopisný seznam materiálů předaných z Kyšperku (5 s.), bez signatury.

¹¹ V řadě 98 se nachází celkem osm titulů vydaných před r. 1700. Pět z nich tvoří společný konvolut, přičemž jedna část konvolutu byla omylem zapsána do této řady ještě jednou. U žádného tisku není uvedena proveniencie a jejich souvislost s O. Horníkem není zatím prokázána.

¹² Kromě *Architectonice musicae universalis* viz základní popis GREGORY, Julia–BARTLETT, Hazel: *Catalogue of Early Books of Music (Before 1800)*. New York 1969; Doni – s. 76, č. ML169.A2D6; Scheyrer – s. 246, č. MT860.A2S32; Alard – s. 10, č. ML169.A2A6; Bartholinus – s. 24, č. ML169.A2B28.

99 D 34 (č. př. 565/1918)

Doni, Johannes Baptista: *De praestantia musicae veteris libri tres, Florentiae 1647*

Podle mezinárodního soupisu pramenů k dějinám hudby *Répertoire international des sources musicales: Écrits imprimés concernant la musique* (dále RISM)¹³ se kniha zachovala v 54 výtiscích po celém světě. „Horníkovský“ exemplář je unikátní díky četným rukopisným poznámkám, mezi nimiž nejzajímavější souvislosti naznačuje exlibris jezuity Caspara Schoppa na titulní straně. Jeho jméno známe mimo jiné z rudolfinské Prahy, kde roku 1597 konvertoval ke katolictví, dále z Říma, Milána a Padovy, vždy z okruhu vzdělaných mužů a protireformačně zaměřených spisovatelů. Jinou rukou je tisk bohatě opoznámkován (latinsky a řecky); evidentně měl tento pisatel hudební vzdělání a problematika mu byla blízká. Podle poznámek na předsádkách zakoupil Antonín Buchtel tisk v roce 1843 za jeden zlatý a 36 krejcarů.

Muzejní exemplář Doniho *De praestantia musicae veteris* patří ke knihám, které byly restaurovány¹⁴ poté, co utrpěly během povodně v roce 2002. Naštěstí se podařilo uvést spis opět do výborného stavu a všechny rukopisné poznámky jsou čitelné.

99 E 27 (č. př. 530/1918)

Scheyerer, Bernhard: *Musica choralis theoro-practica, München 1663*

Podle přípisů na předním předešti¹⁵ a na titulním listu¹⁶ patřil tento tisk minoritům v Kostnici a Solothurnu. Jeho autorem byl ostatně také minorita a učebnice sloužila jako praktická příručka pro choralisty. K monastickému okruhu poukazuje i vazba, na níž byl použit pergamen – zlomek antifonáře z 2. poloviny 14.–1. poloviny 15. století.¹⁷ RISM¹⁸ podchycuje 34 výtisků.

¹³ RISM, B VI¹. München-Duisburg: G. Henle Verlag, 1971. p. 273.

¹⁴ Restaurovala Jana Náprstková. Kniha byla poškozena vodou, bahnem a plísní, předsádky potrhane, knižní blok oddělený od lepenkových desek. Celý zásah je popsán v restaurátorské zprávě z 31. 7. 2006 (NM-ČMH, 0-57/2006).

¹⁵ Exlibris F Bartholdi Hic Constantiae professi 1673.

¹⁶ Ad Bibliothecam Fratrum Min: S: Francisci Convent[ua]l[iu]m Solodori Anno 1708.

¹⁷ Rhombická chorální notace má gotické tvary (virga s tlustým, dole šikmo seříznutým dríkem, punctum s kaudou i bez ní), text je psán gotickou minuskulou.

¹⁸ RISM, B VI². München-Duisburg: G. Henle Verlag, 1971. p. 763.

99 E 48 (č. př. 712/1918)

Volupius Decorus Musagetes: *Architectonice musices universalis*, Ingolstadt 1631

Pseudonym Volupius Decorus Musagetes patří německému jezuitovi Wolfgangu Schoenslederovi (1570–1651). Hudební školení získal jako zpěvák u mnichovského dvora (pod vedením Orlanda di Lasso), byl příležitostným skladatelem i učitelem hudby. Zároveň vyučoval rétoriku a klasické jazyky, není tedy divu, že se ve svém díle obsáhle věnoval hudebněrétorickým figurám. „*Architektoniku*“ je v tomto ohledu třeba považovat za základní práci, oceňovanou spíše Schoenslederovými pokračovateli než jeho současníky. Byla vytištěna v Ingolstadtu, který jezuité považovali za svou důležitou pozici. V RISM¹⁹ je tento titul evidován v počtu jedenácti exemplářů, v ČR se kromě Horníkovy sbírky nachází ještě druhé vydání z r. 1684 (Národní knihovna v Praze).

Tisk je vázán v kartonových deskách potažených pergamenem (zlomek míšálu asi ze 14. století?).²⁰

99 G 21 (č. př. 626/1918)

Alard, Lambert: *De veterum musica*, Schleusingen 1636

Německý teolog, historik, básník a hudební teoretik Lampert Alard vydal jedinou práci s hudební tematikou, ta se však zachovala v hojném počtu 43 exemplářů (RISM).²¹ Autor vychází z okruhu německého humanismu a ukazuje, jaké názory na antickou hudbu panovaly v 1. polovině 17. století. Sám byl v rodném městě Krempe (Holstein) členem měšťanské společnosti *Convivium musicum*, které svůj traktát v tištěné dedikaci věnoval. Muzejní exemplář navíc obsahuje na přední předsádce Alardovo vlastnoruční věnování dalšímu z krepenských vzdělanců – Benediktu Lütkenovi, „graphiario regio, factori et promotori“. Kniha byla vytištěna v Lipsku u Henninga Grosse, u něhož Alard působil v roce 1621 jako domácí učitel.

99 G 22 (č. př. 711/1918)

Bartholinus, Caspar: *De tibiis veterum*, Amsterdam 1679

Traktát, který pojednává o dechovém nástroji antického původu tibia (aulos), se více než technickými nebo akustickými detaily zabývá reflexí tibie v antické mytologii a literatuře. Autorem spisu byl dánský fyzik přednášející na univerzitě v Kodani, syn slavného lékaře Thomase Bartholina. Z Kyšperku získal Horník

¹⁹ RISM, B VI². München-Duisburg: G. Henle Verlag, 1971. p. 769.

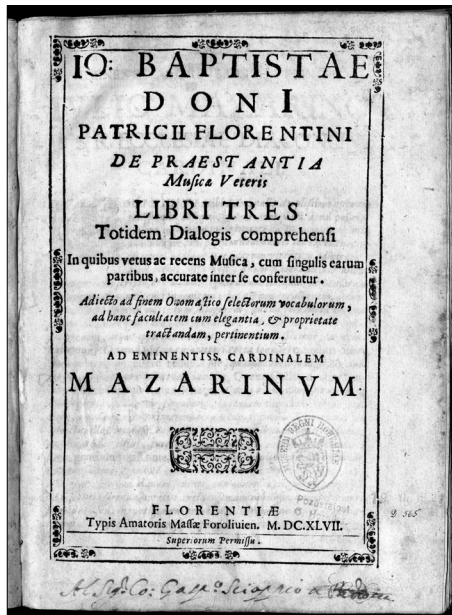
²⁰ Identifikovat lze text z 1. a 2. kapitoly knihy Judit psaný gotickou minuskulou. Bez notace.

²¹ RISM, B VI¹. München-Duisburg: G. Henle Verlag, 1971. p. 74.

druhé vydání spisu s rukopisným věnováním soudci G. W. Waltserovi;²² je datované rokem 1701 a pochází zřejmě od samotného Bartholina. V RISM²³ je tento tisk evidován v úctyhodném počtu 85 exemplářů.

V Horníkově knihovně se tak odkrývá jakási *sbírka ve sbírce*, jejíž dřívější majitel P. Antonín Buchtel měl přehled, dobré kontakty a kus sběratelského štěstí. Totéž platí i pro Ondřeje Horníka. Snad další výzkum ukáže, jakým způsobem a z jakých zdrojů celek, který je dnes nazýván „knihovna Ondřeje Horníka“, vlastně vznikl.

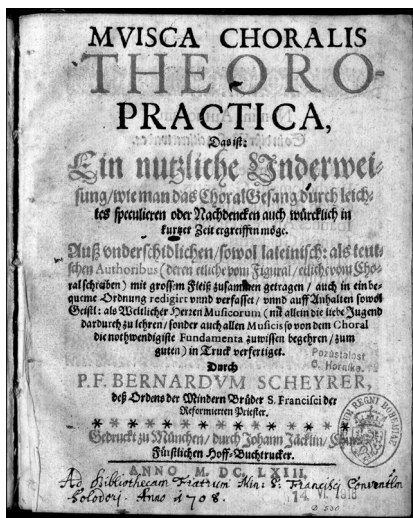
Obrazová příloha:

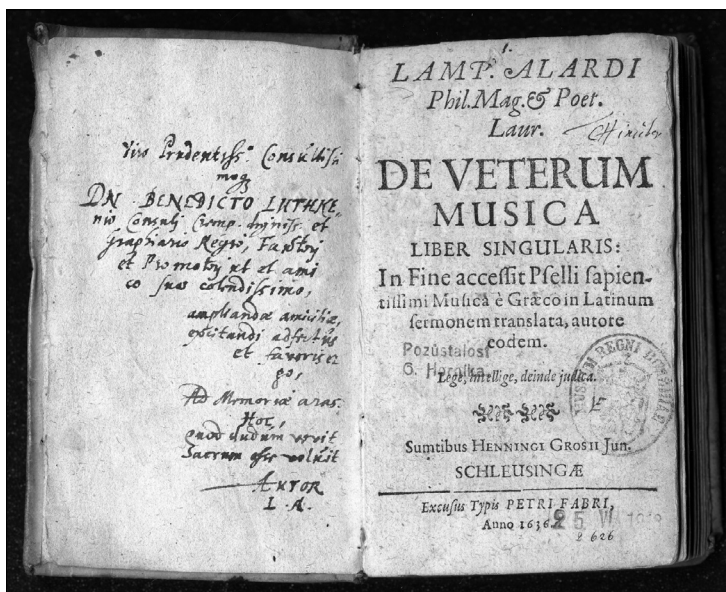
Johannes Baptista Doni: De praestantia musicae veteris libri tres, 1647
(NM-ČMH 99 D 34)

²² Consecror iudici G. W. Waltseri A[nn]o d[omi]ni MDCCI.

²³ RISM, B VI¹. München-Duisburg: G. Henle Verlag, 1971. p. 119–120.

Bernhard Scheyrer: Musica choralis theoro-practica, 1663 (NM-ČMH 99 E 27)

Lambert Alard: De veterum musica, 1636 (NM-ČMH 99 G 21)